

ლელა ბახტაძე

ე.ა.დ., საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

საბანკო სისტემის სტაბილურობის უზრუნველყოფის ზოგიერთი თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხი

ჩვენი ქვეყნის პრინციპულად ახალ ეკონომიკურ ურთიერთობებზე გადასვლამ, რომელიც დაფუძნებულია საბაზრო მეურნეობის პრინციპებზე, მოითხოვა ყველა სამეურნეო სუბიექტის საქმიანობაში ადეკვატური ცვლილებების განხორციელება. საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის ტრანსფორმაციის თითქმის ორ ათეულზე მეტი პერიოდი აღმოჩნდა საკმაოდ მტკივნეული. ამ პროცესს თან ახლდა: წარმოების ზრდის ტემპების დაცემა სტრუქტურული დისპროპორციებითა და ინფლაციით, ბიუჯეტის დეფიციტი, ეროვნული ფულადი ერთეულის დევალვაცია, ქვეყნის შიდა და საგარეო ვალის ზრდა. კრიზისული მოვლენათა ტალღამ, რომელმაც ეკონომიკა მოიცვა, გამოიწვია ეკონომიკურ კვლევებში ჩაღრმავების საჭიროება სტაბილურობის ძირითად კანონზომიერებათა შემეცნების მიზნით.

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს საბანკო სისტემას. ეკონომიკური ლიტერატურა საკმაოდ ძუნწია „საბანკო სისტემის“ ცნების განსაზღვრის თვალსაზრისით. სახელმძღვანელოთა და მონოგრაფიათა უმრავლესობაში უპირატესობა ენიჭება ფინანსური შუამავლობის არსის, ეკონომიკაში ბანკების როლის, მათი ფუნქციების და ამოცანების, საბანკო სისტემის სტრუქტურის შესწავლას. იმ ავტორთა შორის, რომლებმაც საჭიროდ მიიჩნიეს მოცემული საკვანძო ცნების განსაზღვრა, შეიძლება გამოვყოთ ო. ი. ლავრუშინი. იგი მიიჩნევს, რომ საბანკო სისტემა თავისთავად წარმოადგენს, ბანკების, საბანკო ინფრასტრუქტურის, საბანკო კანონმდებლობის და საბანკო ბაზრის ერთობლიობას, რომლებიც როგორც ერთმანეთთან, ისე გარემოსთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია¹.

გ. ა. ტოსუნიანი გვთავაზობს შევავსოთ ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრება იმით, რომ ელემენტთა ჩამონათვალში ჩავრთოთ საკრედიტო კავშირები და ასოციაციები, რამდენადაც ეს უკანასკნელნი თავისთავად წარმოადგენენ თვითმმართველობის მნიშვნელოვან ელემენტს².

საერთაშორისო პრაქტიკაში ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ საბანკო სისტემა არის საბანკო და არასაბანკო ფინანსური დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც ცალკეულ საბანკო ოპერაციებს ასოცირებულს³. არსებობს სხვაგვარი თვალსაზრისი, მაგალითად, გერმანელი ავტორები აღნიშნავენ, რომ საბანკო სისტემა შედგება საემისიო ბანკის, უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკებისგან⁴. ეკონომიკის ლექსიკონი საბანკო სისტემას განსაზღვრავს, როგორც კომერციული ბანკების და სხვა სპეციალიზე-

საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისათვის

1 Российская банковская энциклопедия, М., ЭТА, 1995, ст. 51.
2 Тосунян Г.А. Государственное управление в области финансов и кредита в России, М., 1997, ст. 108.
3 Поллард А.М., Пассейк Ж.Н., Эллис К.Х. Дейли Ж.П., Банковское право США. Пер., с англ. / общ. ред. и послесл. Я.А. Куника/, М., Прогресс, 1992. ст.35.
4 Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина, М., Финансы и статистика, 1999, ст. 285.

ბული ბანკების (საინვესტიციო, შემნახველი, სავაჭრო და სხვ.) ქსელს, რომლებიც მოსახლეობიდან, ფირმებიდან და სხვა დაწესებულებებიდან აწარმოებენ ანაბრებისა (დეპოზიტების) და დანაზოგების მობილიზებას, უზრუნველყოფენ ფულის გადაგზავნას, სთავაზობენ სესხებსა და კრედიტებს, კორპორაციებისა და სახელმწიფოების ფულადი საშუალებების ინვესტირებას ახდენენ ფასიან ქალაქებში.

ზემოთ მოცემული შეხედულების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვეყოთ საბანკო სისტემის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებათა საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები. ჩვენი აზრით, მათ გამაერთიანებელ თავისებურებად მიჩნეულ უნდა იქნეს წარმოდგენა საბანკო სისტემაზე, როგორც ბანკების ერთობლიობაზე. ზოგიერთი განსაზღვრების სპეციფიკა მდგომარეობს საბანკო სისტემის განვრცობილ ახსნაში დამატებითი ელემენტების ჩართვის ხარჯზე, საბანკო სისტემაზე წარმოდგენა, როგორც ცენტრალური ბანკისა და საკრედიტო ორგანიზაციების ერთობლიობაზე, მსოფლიოში საყოველთაოდ მიღებულია. საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული საბანკო სისტემის განზოგადოებული ახსნა, რომელიც არასაბანკო ფინანსურ დაწესებულებებს მოიცავს, ჩვენი აზრით, ეკონომიკური სისტემის სიმწიფის დონით აიხსნება. დამატებითი ელემენტების ჩართვა, რომლებიც სისტემის ფუნქციონირებასთანაა დაკავშირებული ან კომერციული ბანკების სპეციალიზაციის გამოყოფა კი, ზედმეტად მიგვაჩნია.

საბანკო სისტემის განსაზღვრის არსის შესახებ ჩვენი პოზიციის ფორმულირებისათვის უფრო დაწვრილებით ცნება „სისტემაზე“ შეგვირდებით. ამ მიზნით გამოვიკვლევთ სხვადასხვა თვალსაზრისს, რომელიც ლიტერატურაში არსებობს.

ეკონომიკური ენციკლოპედია ცნება „სისტემას“ განიხილავს, როგორც მრავალ ელემენტს, რომლებიც ერთმანეთთან კავშირსა და ურთიერთობებში იმყოფება, რაც განსაზღვრულ მთლიანობას, ერთიანობას ქმნის.

სისტემა არსებობს და ფუნქციონირებს განსაზღვრულ გარემოში. ნებისმიერი სისტემისთვის მათ შორის საბანკო სისტემისთვის, ამგვარ გარემოს წარმოადგენს სხვა სისტემები, რომლებთანაც იგი ურთიერთმოქმედებაში იმყოფება. სისტემათა „ნაკრები“, რომლებთანაც ურთიერთმოქმედებს კონკრეტული სისტემა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია იმ ფუნქციებზე, რომლებსაც იგი საზოგადოებაში ასრულებს.

გარემოდ, რომელშიც საბანკო სისტემა ფუნქციონირებს, ჩვენი აზრით, შეიძლება ჩაითვალოს, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკური სისტემა, რადგან მისი შემადგენელი ელემენტები მჭიდროდ ურთიერთქმედებს ერთმანეთსზე.

საბანკო სისტემის, როგორც კვლევის ობიექტის შესწავლისას, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მხარი დაუჭიროთ შეხედულებათა პირველ ჯგუფს. ამ თვალსაზრისის დასაბუთებად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი:

საბანკო სისტემა შეიძლება და საჭიროა განვიხილოთ განვითარების პროცესში. საბანკო სისტემის განვითარება განპირობებულია პროცესთა კომპლექსით, რომელიც მიმდინარეობს გარემოსა და თავად საბანკო სისტემაში. აღნიშნული პროცესები მიმდინარეობს ობიექტურად, ვინაიდან ეფუძნება განვითარების ეკონომიკურ კანონებს; უფრო მეტიც, ისინი დამოუკიდებელია კონკრეტულ სუბიექტთა ნებისგან. ასეთი მიდგომა საშუალებას იძლევა სისტემა გამოვეყოთ გარემოსგან და ჩავატაროთ მისი ანალიზი ინფორმაციის შესვლა-გამოსვლის საფუძველზე, მოვახდინოთ სტრუქტურის ანალიზი, შევაფასოთ ფუნქციონირების

მექანიზმი. მოცემული მიმართულებით კვლევა საშუალებას იძლევა შემუშავებულ იქნეს სისტემაზე ეკონომიკური ზემოქმედების მეთოდები და განისაზღვროს მისი სტაბილურობის პირობები.

საბანკო სისტემა უკვე დიდი ხანია ჩამოყალიბდა და ფუნქციონირებს, რის გამოც საბანკო სისტემის სტაბილურობა არსებული სისტემის სრულყოფას და არა ახლის ჩამოყალიბებას მოითხოვს. რა თქმა უნდა შეიძლება იმის მტკიცება, რომ სისტემა, კერძოდ კი, საბანკო სისტემა, შეიქმნა ადამიანთა კონკრეტული საქმიანობის პროცესში. თუმცა ბანკების და საბანკო სისტემების წარმოშობას აქვს ღრმა ეკონომიკური ფესვები და შესაბამისად, წარმოშობის ობიექტური წინამძღვრები.

სისტემების შესწავლისას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი არის მათი კლასიფიკაცია. მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით, რამდენიმე თვალსაზრისი არსებობს. შედარებით ცნობილთაგან გამოყოფენ სამს:

პირველი თვალსაზრისის თანახმად, ყველა სისტემა შეიძლება დაიყოს, ერთი მხრივ, მარტივ, რთულ და ძალზე რთულ, მეორე მხრივ, დეტერმინირებულ და სავარაუდო (ალბათურ) სისტემებად. დეტერმინირებულად ითვლება სისტემა, რომელშიც მისი შემადგენელი ნაწილები ურთიერთმოქმედებს ზუსტად, წინასწარ განჭვრეტელი სახით. სავარაუდო სისტემისთვის კი დამახასიათებელია განუსაზღვრელობა, მისი ნებისმიერი

განჭვრეტა სავარაუდო კატეგორიების ფარგლებს არ სცილდება.

მოყვანილი კლასიფიკაციის საფუძველზე საბანკო სისტემა შეიძლება მივაკუთვნოთ რთულ სისტემებს, რომელიც მოიცავს დეტერმინირებული და სავარაუდო ტიპის სისტემების ელემენტებს. საბანკო სისტემა, როგორც სხვადასხვა ელემენტის რთული ერთობლიობა, განისაზღვრება საკვანძო საერთო-სამეურნეო ფუნქციებით, რომლებსაც იგი ასრულებს. საკრედიტო ორგანიზაციები, რომლებიც შიდა დანახოების და ფულადი ნაკადების ეფექტიან მობილიზებას ახდენენ, ზრდის ქვეყნის საინვესტიციო პოტენციალს და ეკონომიკური ზრდის შესაძლებლობებს. სისტემის სირთულე განისაზღვრება მის შემადგენელ ელემენტებს შორის მრავალმხრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბებით, სხვა სისტემებზე მათი ზეგავლენით, მათ მიერ შემოთავაზებული ფინანსური პროდუქტების ექსკლუზიური ხასიათით, რომლითაც ახორციელებენ ოპერაციებს კომერციული ბანკები სხვადასხვა ბაზარზე. საბანკო სისტემა უმეტესწილად მოიცავს სავარაუდო ტიპის სისტემის თვისებებს. საბანკო სისტემის განუჭვრეტელობა განისაზღვრება, ჩვენი აზრით, მისი ელემენტების ფინანსური მდგრადობის ხარისხით; შესაძლებელი სტრუქტურული ცვლილებებით, მაგალითად, სპეციალიზებული საკრედიტო ორგანიზაციების შექმნის ან ზრდის ხარჯზე, როგორც საგარეო და საშინაო ფაქტორებზე ზემოქმედების საპასუხო რეაქცია; კომერციულ ბანკთა წრის გაფართოებით ან შევიწროებით მათი საწესდებო კაპიტალის ფორმირებაში სახელმწიფო მონაწილეობით; სისტემის ელემენტების ფინანსური მდგრადობით და მართვადობის ხარისხით, მათი სტრატეგიული არჩევანით და სხვ. საბანკო სისტემის საალბათო ხასიათი უარყოფითად აისახება მის სტაბილურობაზე.

ქცევის თავისებურებებიდან გამომდინარე, მათ ჰყოფენ აქტიურ და პასიურ სისტემებად. წარმოდგენილ შეხედულებებზე დაყრდნობით, ჩვენი აზრით, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ საბანკო სისტემა მიეკუთვნება აქტიურ, მიზანმიმართულ სისტემას. საბანკო სისტემის დახასიათება, როგორც აქტიური, მიზანმიმართული სისტემისა, განპირობებულია მისი სტრატეგიული მდგომარეობით, მიზნებითა და ფუნქციებით, რომლებსაც იგი ასრულებს.

ჩვენი აზრით, საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიულ მიზნებს წარმოადგენს:

- სისტემის ელემენტების მდგრადობის განმტკიცება, რომელიც საშუალებას იძლევა გამოვრიცხოთ ბანკების სისტემური კრიზისების წარმოშობის შესაძლებლობა;
- ინვესტორების, კრედიტორების და ბანკის მეანაბრეთა, განსაკუთრებით კი მოსახლეობის მხრიდან, ნდობის მოპოვება.

ცხადია, სისტემის სტაბილურობა დიდადაა დამოკიდებული მასში შემავალი ელემენტების ფინანსურ მდგომარეობაზე. დონისძიებათა სისტემა, რომელიც მიმართულია კომერციული ბანკების მდგრადობის განსამტკიცებლად, ჩვენ აზრით, საშუალებას იძლევა არასასურველი ეკონომიკური კონიუნქტურის პირობებში საბანკო სისტემის სტაბილური განვითარების პირობების შესაქმნელად.

საბანკო სისტემას სტრატეგიული მდგომარეობა უჭირავს ეკონომიკაში, კერძოდ, ფულადი ნაკადების ორგანიზაციის საქმეში. ეს დაკავშირებულია მის მიერ შესასრულებელ ფუნქციებთან. ჩვენი აზრით, მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ:

- მოსახლეობის, კომპანიებისა და ორგანიზაციების ფულადი საშუალებების აკუმულირება და გადანაწილება კრედიტების გასაცემად და ინვესტიციების დასაბანდებლად;
- ეკონომიკაში ფულზე მოთხოვნისა და მიწოდების რეგულირება;
- ეკონომიკაში გადასახდელების ჰარმონიზაცია.

ერთ-ერთ საკვანძო ფუნქციას წარმოადგენს მოსახლეობის და კორპორაციათა ფულადი რესურსების მობილიზაცია მათი გადანაწილების მიზნით ფინანსურ აქტივებსა ან ინვესტიციებში ეკონომიკური სუბიექტების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. საბანკო სისტემის მიერ მოცემული ფუნქციის შესრულება პირობებს ქმნის ეკონომიკის დარგებს შორის კაპიტალის გადაინებისათვის, ასევე ფულადი ნაკადების ეროვნული მჭურნეობის მოთხოვნილებების შესაბამისად მართვის, რაც დადებით ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებაში მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე.

იმავედროულად საბანკო სისტემის უნარი მოახდინოს თავისუფალი ფულადი საშუალებების აკუმულირება ბევრადაა განპირობებული როგორც სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური მდგომარეობითა და ფინანსური მდგრადობით, ისე მოსახლეობის დანაზოგთა ფორმირების დონით. ფულადი საშუალებების გადანაწილება ბაზარზე მოთხოვნითა და მიწოდებით შესაბამისად უნდა წარმოებდეს.

საბანკო დეპოზიტებს ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს ფულის მოთხოვნის და მიწოდების რეგულირებაში. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, საბანკო სისტემისთვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ბაზარზე ფულის მოთხოვნის და მიწოდების რეგულირების ფუნქცია. მოცემული ფუნქცია მაკროეკონომიკურ დონეზე რეგულირების პირდაპირი და არაპირდაპირი მეთოდების დახმარებით მთლიანობაში მართავს ამ პროცესს.

საგადასახდელო სისტემის ორგანიზაციის და ჰარმონიზაციის ფუნქცია ქმნის პირობებს ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის ანგარიშებისა და გადასახდელების ეფექტიანი ორგანიზაციისთვის.

ზემოთ ჩამოთვლილი ფუნქციები განსაზღვრავს საბანკო სისტემის სტრატეგიას. საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიზნები მოწმობს მისი განვითარების მიზანმიმართულ ხასიათს, ხოლო ფუნქციების შესრულების სისრულე კი გარემოზე ზემოქმედების უნარზე მიუთითებს.